

Jaarverslag 2017

Stichting wAarde

Voorwoord

Stichting wAarde zet zich in voor duurzaamheid, schoonheid en natuur in onze samenleving.

Daartoe werken wij samen met natuurbeheerders, kunstenaars, journalisten, wetenschappers, jongerenwerkers, overheden en tal van vrijwilligers in het hele land. Visies en strategieën worden naast elkaar gelegd; beleidsadviezen worden uitgewerkt. Handelingsperspectieven worden ontwikkeld, getoetst en in de praktijk gebracht.

Sinds haar oprichting in 1999 heeft Stichting wAarde zich daarbij gericht op een breed spectrum van projecten, binnen de volgende drie thema's:

- Natuur, voedsel en gezondheid
- De straatwaarde van duurzaamheid
- Zienswijzen en Ogenblikken

In dit jaarverslag wordt aangegeven hoe in 2017 een focus is gelegd op strategieën en observaties rond klimaatverandering en andere actuele veranderingen in de aard en plaats van landschap en natuur in onze samenleving.

- Wat zien we om ons heen gebeuren?
- En ... hoe kunnen we ons daartoe verhouden?

MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

Het is bijna niet te geloven hoe snel de verandering van het klimaat zijn intrede in onze samenleving heeft gedaan. In luttele jaren van (aanvechtbare) theorie, naar dagelijks waarneembare realiteit.

En dat gebeurt binnen een samenleving die ook op andere vlakken aan snelle veranderingen onderhevig is. Een exponentiële golf innovaties binnen bijna elke denkbare discipline maakt dat de invloed van mens en techniek op de aarde sterker wordt en 'maakbaarheid' dus hoogtij viert.

Dit noopt, binnen de natuur- en milieubeweging, tot strategische heroriëntatie en bezinning.

Wat te denken van het voortdurende proces van 'natuurvervaging', dat alles op zijn grondvesten doet schudden?

De natuur- en milieubeweging heeft hier geen goed antwoord op.

Dat is ook niet makkelijk; zeker zolang er van een goede, breed gedragen analyse nog geen sprake is.

WERKWIJZE

Zelfgenererende processen

Stichting wAarde streeft consequent naar het tot stand brengen van zelfgenererende processen, die – tot er na afloop van onze inzet – een maatschappelijke impact hebben.

Zo hebben wij bijvoorbeeld het aloude – bijna uitgestorven - ambacht van het heggen vlechten nieuw leven in geblazen.

Onze inzet heeft ertoe geleid dat er – binnen een tijdbestek van twaalf jaar - tienduizenden mensen actief, en zelfgenererend, bij het heggenvlechten zijn betrokken, dat het – door ons ‘bedachte’ en geïntroduceerde - woord ‘vlechtheg’ in de Nederlandse taal is ingeburgerd en in de Dikke Van Dale is opgenomen. Het ambacht van heggenvlechten heeft inmiddels zelfs de formele, door UNESCO erkende, status van ‘immaterieel, cultureel erfgoed’ gekregen.

Daarnaast hebben wij, met ons pleidooi voor smulbossen, voedselbossen en ‘lekker landschap’, aan de basis gestaan van de opkomst van voedselbossen in ons land en de toegenomen populariteit van wildplukken onder brede lagen van de bevolking.

Ook woord ‘wildplukken’ heeft, mede dankzij onze inzet, zijn weg naar de Nederlandse taal gevonden en is onlangs in de Dikke van Dalen opgenomen.

Andere thema’s die tot vergelijkbare resultaten hebben geleid zijn:

- Scharrelkinderen (jongeren & natuur)
- Bomen voor Koeien (diervriendelijk landschap)

De oprechte, frisse blik

Centraal in deze aanpak staat levensvreugde, oprechtheid en een frisse blik.

Deze waarden vormen de brandstof voor de drie-traps-raket die wij, binnen Stichting wAarde, als motor voor ons werk hanteren:

Waarnemen => Waarderen => Waarmaken

Het *waarmaken* van intenties op het vlak van duurzaamheid, begint met de *waardering* voor natuur, milieu, schoonheid, duurzaamheid.

En die *waardering*, op zijn beurt, begint met eerlijke, onbevangen *waarneming* van natuur, milieu, schoonheid, duurzaamheid.

Veel aandacht van de grote natuur- en milieuorganisaties gaat naar de concrete actualiteit van belangenbehartiging, natuurbescherming en natuurherstel, met alle (praktische en marketingtechnische) randvoorwaarden die daarbij komen kijken.

Stichting wAarde neemt de ruimte om zich daaraan te onttrekken.

Wij wandelen, wij mijmeren, wij observeren; om vervolgens – heel concreet – specifieke analyses, strategieën en handelingsperspectieven te ontwikkelen.

KLIMAATVERANDERING, MET EIGEN OGEN

Wat zien we om ons heen gebeuren?

En ... hoe kunnen we ons daartoe verhouden?

Deze vragen, die in het voorwoord van dit jaarverslag al werden gesteld, zijn van groot belang als we het hebben over de klimaatverandering, die 'van nature' immers vrij ongrijpbaar en moeilijk te bevatten is. De focus op deze vragen staat centraal in ons project: *'Tien jaar loop ik rond'*.

Dit project *'Tien jaar loop ik rond'* betreft observaties van veranderingen in landschap, vanuit het oogpunt van een wandelaar, in de periode 2015-2025.

Puur op basis van zintuiglijke waarneming genereren wij notaties en reflecties over veranderingen in het landschap in het algemeen. Met bijzondere aandacht voor de ongekend snel waarneembare (eerste) effecten van klimaatverandering in ons land.

Het heeft onder meer geleid tot bijgaande opiniebijdrage van Thomas van Slobbe, die op 30 juni 2017 in Dagblad Trouw gepubliceerd werd: 'De opwarming van de aarde wordt nu voelbaar'.

De opwarming van de aarde wordt nu voelbaar

Thomas van Slobbe – 10:55, 30 juni 2017

Brand in het natuurgebied Mariapeel bij Deurne. © ANP

OPINIE

Het was toch een abstractie? Iets van ver? Maar het klimaat verandert nu echt. Thomas van Slobbe, directeur van Stichting wAarde, staat erbij en kijkt ernaar.

Het zal de voorpagina niet halen, en zelf had ik het ook bijna gemist. Het was een klein, vluchtig gevoel dat hooguit enkele seconden aanhield. Toch denk ik dat het van belang is.

Vorige week stond ik aan de bosrand. Het gras verdroogd, het land verdord. Onder de lindeboom lag met het uur meer sprokkelhout. De boom hield het niet vol en liet zijn takken vallen. De droogte - code rood - was ongewoon en had te maken met de opwarming van de aarde. Ik weet: een weersverschijnsel is nog geen klimaat. Ik weet ook: het één staat niet los van het ander.

Abstract begrip

Zes jaar geleden was ik hier ook. Ik zat met een vriendin op een omgevallen boom, begroeid met mos, bij het weiland. We gingen zitten en keken speurend om ons heen. Naar de varens en het struikgewas, schuin achter ons. Het bedruppelde spinnenweb. De braamstruik en de sleedoorn. En voor ons, natuurlijk, naar de blauwige gloed die over de weilanden hing.

Aan onze voeten lag een tas vol nota's en rapporten over klimaatverandering; de meeste vol strepen, vouwen, opmerkingen in de kantlijn, woorden, getallen, statistieken en abstracties. We waren eropuit gegaan om zelf eens te kijken. Oprecht. Zonder vooroordelen. Maar hoe goed we ook keken: van klimaatverandering was niets te zien.

Klimaatverandering was toen nog een abstract begrip. Je las erover in de krant of in rapporten. Je hoorde erover langs het voetbalveld, aan de borrel of bij feestjes. Het was iets voor later. Iets van ver. We dachten ook dat het zo'n vaart niet lopen zou.

Wij zijn niet meer dan eendagsvliegen in de ogen van het klimaat. De geologische tijdschaal omvat miljarden jaren en klimaat verandert niet zo snel. Dat stond toen nog buiten kijf.

Indertijd, zes jaar geleden, werd ook nog flink getwijfeld of klimaatverandering wel echt bestond. Er waren sceptici, onder wie ook verstandige mensen, niet alleen maar types zoals Trump. Je kon erin geloven. Of juist niet.

En vorige week, seconden later op de meetschaal van de eeuwigheid, nog geen knip van een vinger vanuit het oogpunt van klimaat, stond ik er weer. In de schaduw van de linde. De struiken waren iets gegroeid, maar verder was er niets veranderd.

De brandweer had gewaarschuwd voor snel uitbreidende natuurbranden. Toen ik zo om me heen keek, leek me dat niet overdreven. Het was echt kurkdroog.

Je moest er niet aan denken dat iemand hier een brandend peukje uit de auto zou gooien. Of dat ergens een glasscherf lag die onverhoopt het zonlicht zou vangen. De stap van vonk naar vuurzee is dan snel gemaakt.

Twee tijdschalen

De dreiging was acuut, vorige week. En de gedachte dat dit vaker voor zou komen, greep me bij de keel. Hitte, droogte, brandgevaar. Hier, waar wij wonen. In ons eigen land.

Ik vond het eng en dat verbaasde me. Klimaatverandering was toch een kwestie van abstracties? Iets van ver? Iets van een trage, diepe tijd? Hoe kan het dat ik deze omslag in mijn leven meemaak? Zo snel. Zo ontzettend snel. In luttele jaren is de klimaatverandering van theorie tot tastbaar deel van mijn bestaan geworden.

Pas later - ik was het bijna weer vergeten - besef ik wat me overkomen is. Twee tijdschalen die elkaar ontmoetten. *History in the making*. Tegen wil en dank.

Thomas van Slobbe is directeur van Stichting wAarde

NATUURVERVAGING EN KLIMAATVERANDERING, IN BREDER PERSPECTIEF

'In het jaar 2030 verdween het woord natuurlijk uit het woordenboek.'

Zo luidt de centrale zin in ons boek *'Handvest Antropoceen of de liefde van Toby Zonderveld'*, waarin aandacht wordt gevraagd voor de snelle opkomst van ontwikkelingen die zich laten vatten in het containerbegrip 'Antropoceen', waaronder klimaatverandering, natuurvervaging, stamceltechnologie, maakbaarheid en de ontwikkeling van Kunstmatige Intelligentie met zelflerende computers.

'Handvest Antropoceen of de liefde van Toby Zonderveld' werd in november 2017 door KNNV Uitgeverij gepubliceerd. Hardcover, € 19,99.

"Als de Nijmeegse onderzoeker, Naomi Schelling, een uitvinding heeft gedaan op het vlak van kunstmatige klimaatcorrectie, brengt dat meer teweeg dan ze voorzien heeft. Militairen willen haar vinding gebruiken.

Gestript van elke vorm van vrijblijvendheid, staat Naomi voor de vraag hoe zij de toekomst voor zich ziet en welke bijdrage zij daaraan wil leveren.

In dit aangrijpende verhaal verkent natuurfilosoof en eco-thrillerschrijver Thomas van Slobbe de contouren van ons nieuwe tijdperk van maakbaarheid, natuurvervaging, klimaatverandering en zelfdenkende computers: het Antropoceen.

- *Is het einde van de natuur dichtbij?*
- *Vormen zelflerende computers een bedreiging?*
- *En ... hoe kunnen we ons het beste tot deze nieuwe tijd verhouden?"*

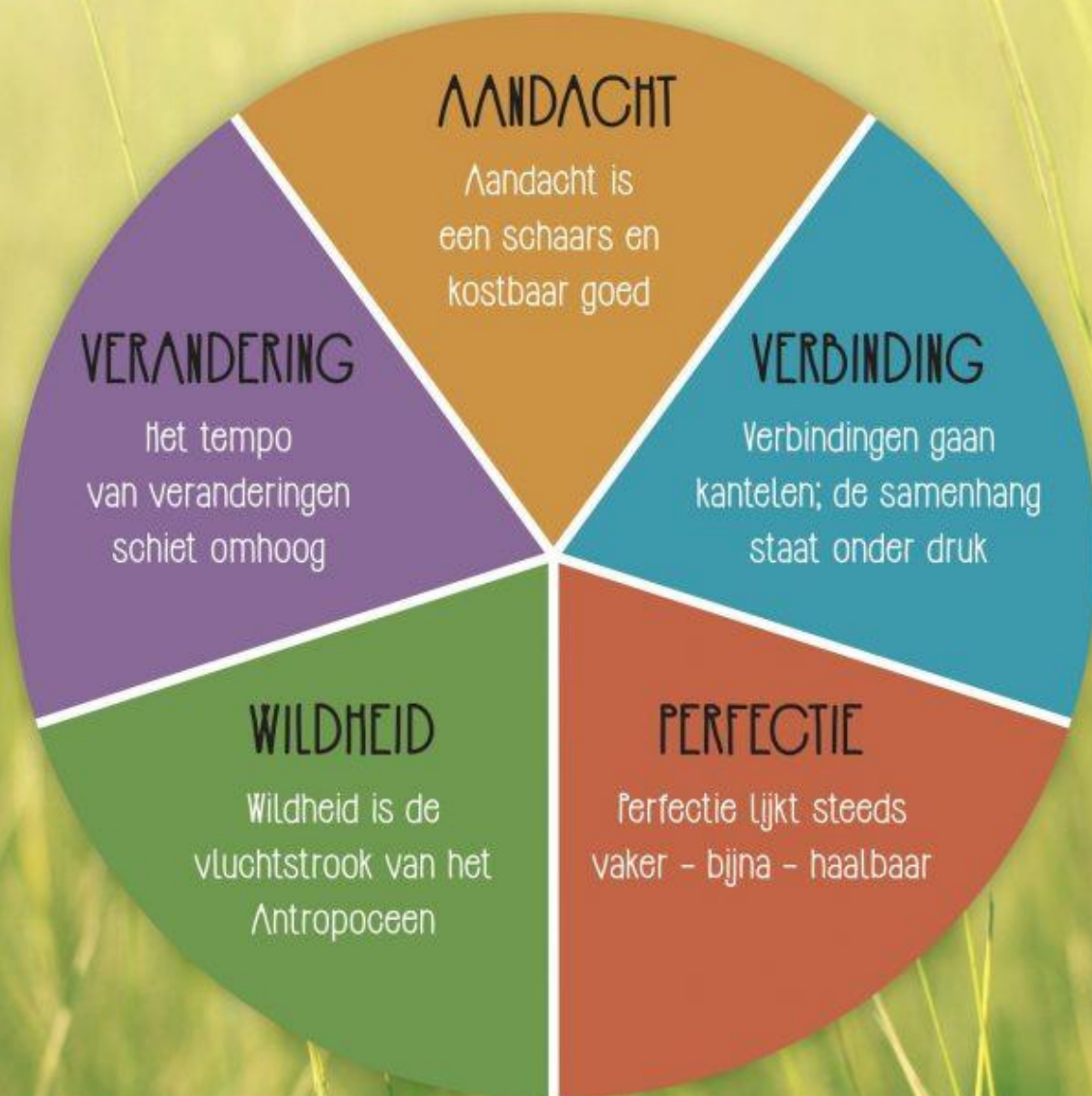

Het boek is opgebouwd rond een fictief verhaal, waarbinnen stap voor stap wordt toegewerkt naar een heldere analyse van natuurvervaging, maakbaarheid en het Antropoceen, met daarbij twee bijlagen:

- Handvest Antropoceen
 - o In dit *Handvest* worden de belangrijkste overwegingen uitgangspunten vastlegt voor onze 'maakbare' toekomst. De tekst vormt de aanzet tot discussie.
- De Schijf van Vijf van het Antropoceen
 - o *De Schijf van Vijf* toont, heel concreet, aspecten van dit tijdperk die ons persoonlijk raken. Vijf aandachtsvelden die belangrijk zijn voor onze verhouding tot onszelf, de ander en de wereld; en daarmee voor ons functioneren in het dagelijks leven in het Antropoceen.

DE SCHIJF VAN VIJF

van het Antropoceen

DE KLIMAATMUUR, KRONIEKEN VAN KLIMAATVERANDERING

Hoe kun je zo iets groots en ongrijpbaars als klimaatverandering beleven?
Misschien met behulp van een kunstwerk?

De Klimaatmuur bestaat uit een strook Kraaiheideplantjes - *Empetrum nigrum* - die in tuintjes, bermen, balkons en parken worden aangeplant, binnen een ruim 50 kilometer brede strook loopt midden door ons land, van de Noordzeekust naar de Duitse grens. Ze markeert de zuidgrens van het verspreidingsgebied van het plantje. Deze grens dreigt onder druk van de klimaatverandering naar het noorden te verschuiven. Met de snelheid waarmee de opwarming van de aarde doorzet, zullen plantjes daardoor uit het kunstwerk verdwijnen. Tastbaar, zichtbaar, voor het oog van iedereen. Zo vormt *De Klimaatmuur* een verdedigingslinie tegen het sluipende proces van de klimaatverandering, groot en groen, dwars door ons land. Een baken, een kunstwerk, een monument dat vele jaren bijgehouden wordt. In al haar eenvoud creëert de uit duizenden plantjes opgebouwde *Klimaatmuur* een sterk beeld; een 'still', waaraan de veranderingen, op langere termijn, worden gespiegeld.

In de **Kronieken van Klimaatverandering** zal hiervan verslag worden gedaan. Opdat we zien waar we mee bezig zijn, en aan de bel kunnen trekken waar en wanneer dat nodig is. Dit is relevant, omdat klimaatverandering (en de noodzakelijke transitie naar een klimaatneutrale samenleving) door de jaren heen een groot effect zal hebben op het zelf-, mens- en het wereldbeeld van Nederlandse burgers.

'De Klimaatmuur & Kronieken van Klimaatverandering' wordt uitgevoerd in samenspraak en samenwerking met de Radboud Universiteit Nijmegen, (naar een ontwerp en idee van Cornelia Bruinewoud en Thomas van Slobbe.) Het project is gepresenteerd op de VN-klimaatconferentie in Bonn. En in 2017 is de eerste Kraaiheide aangeplant.

KLIMAATBELEID EN OVERLEG

Stichting wAarde heeft, als *observer*, deelgenomen aan 'COP 23', de grote VN-klimaatconferentie ('Conference of Parties') die in november 2017 in Bonn werd gehouden.

Tijdens deze Klimaattop werd met tal van collega-NGO's uit de hele wereld overleg gevoerd.

- Hoe zorgen wij dat de aandacht voor klimaatverandering niet 'versnipperd'?
- Waar ligt de balans tussen 'zorg' en 'optimisme'?
- Hoe integreer je het klimaatprobleem in educatie, innovatie en gedrag?

Ook werd, samen met de Radboud Universiteit, het nieuwe kunstproject 'Klimaatmuur' gepresenteerd.

Geo-engineering

Een belangrijk aandachtspunt, voor ons in Bonn, was de (sluipende) opmars van 'geo-engineering'; de optie van kunstmatige klimaatcorrectie die ondanks alle risico's, onzekerheden en bezwaren toch *boven de markt* blijft hangen.

Dit thema staat ook vrij centraal in het (eerdergenoemde) boek 'Handvest Antropoceen'.

Daarnaast hebben wij hierover verslag gedaan in Down to Earth Magazine, december 2017:

(Drie fragmenten uit...)

Geo-engineering: wie is er bang voor een kunstmatig klimaat?

Thomas van Slobbe | Down to Earth Magazine | 22 december 2017 |

(...)

‘Ik loop tussen duizenden afgevaardigden uit 197 landen. Deskundigen, politici en actievoerders die vrijwel allemaal hun best doen om hun zorgen – en hun angst – de baas te blijven. Om toch, toch, toch te proberen het beleid de goede kant op te duwen. “We hebben geen keus”, zegt Edgar Gutierrez Espeleta, de minister van Costa Rica. “We zien dat het niet goed gaat, maar we moeten optimistisch blijven. We zijn gevangen van hoop.”

Ik vraag hem of hij gelooft in een plan B. Kunnen we, bij wijze van noodgreep, misschien technisch fixen wat beleidsmatig steeds niet haalbaar blijkt? Door middel van kunstmatige klimaatcorrectie, bijvoorbeeld?

In Nederland is weinig aandacht voor geo-engineering, maar internationaal is het inmiddels een bekend begrip. Het idee is simpel: als we door ons eigen handelen de opwarming van de aarde hebben veroorzaakt, is er dan iets te bedenken waarmee we het omgekeerde kunnen bereiken? Waarmee we de klimaatverandering weer kunnen stoppen, of althans een beetje kunnen afremmen?

Minister Gutierrez Espeleta trekt een bedenkelijk gezicht. ‘Daar gaan we weer’, zie ik hem denken. Hij verontschuldigt zich beleefd en loopt naar iemand anders. Geo-engineering veroorzaakt flink wat ongemak.’

(...)

Er zitten serieuze haken en ogen aan de toepassing. Het klimaat is complex en je wilt niet dat er opeens allemaal orkanen ontstaan, of dat je op lange termijn allemaal andere, onbedoelde neveneffecten veroorzaakt. Als dat gebeurt, zijn de gevolgen al snel niet te overzien. Stel dat injecties van zwaveldioxide in de stratosfeer de zomermoesson in Azië en Afrika verstoren. Dan komt in één klap de voedselzekerheid van miljarden mensen in gevaar.

Dan is er nog het risico dat geo-engineering voor nationale belangen of zelfs militaire doeleinden wordt ingezet, als wapen in een internationale machtsstrijd. En ten slotte vrezen velen dat de (mogelijk valse) hoop dat de techniek het klimaatprobleem zal op lossen, de motivatie om te komen tot een echt duurzaam energie- en milieubeleid vergaand zal frustreren.

(...)

(...)

‘De top zet in op duurzame ontwikkeling en energietransitie. Op adaptatie. Op de naleving en uitvoering van de afspraken van Parijs, inclusief de toegezegde financiële hulp aan ontwikkelingslanden.

Maar op de achtergrond speelt geo-engineering voortdurend mee. Besloten is dat de techniek verder mag worden ontwikkeld en dat randvoorwaarden mogen worden uitgewerkt. Onder voorwaarden mogen kleinschalige experimenten worden uitgevoerd.

Dat is zorgwekkend, maar helaas ook wel begrijpelijk.

‘Misschien kan een snelle, vergaande reductie van de uitstoot van CO₂ door alle partijen de klimaatverandering binnen de grens van twee graden Celsius houden. Maar dit *window of opportunity* is zich in snel tempo aan het sluiten.’ Zo stellen de deskundigen van UNEP. ‘De huidige inspanningen van alle bij het klimaatakkoord betrokken landen zijn onvoldoende om de opwarming binnen die limiet te houden. En geo-engineering kan, als het beschikbaar en effectief is, de effecten van klimaatverandering verminderen.’

Dus misschien zit er, over tien of twintig jaar, gewoon niets anders op.’

NATUUR, VOEDSEL, SCHOONHEID, EN GEZONDHEID

Eerder in dit jaarverslag werd onze werkwijze als volgt gekarakteriseerd:

‘Wij wandelen, wij mijmeren, wij observeren; om vervolgens – heel concreet – specifieke analyses, strategieën en handelingsperspectieven te ontwikkelen.’

Daarmee wordt meer afstand genomen van het brede spectrum aan initiatieven waar Stichting wAarde zich in het verleden op gericht heeft. Althans: in praktische zin.

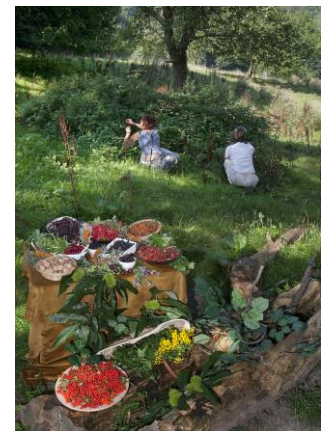
Inhoudelijk blijven thema’s als natuur, voedsel, schoonheid en gezondheid een rode draad vormen in onze strategieën, overwegingen en observaties.

Lekker Landschap

Het project *Lekker Landschap* heeft zich gericht op voedsel als verbindende schakel tussen de moderne (stads)bewoners en de groene leefomgeving met als doel de verbinding tussen mens, voedsel en natuur in het landschap dichtbij huis te versterken.

Lekker Landschap was een door Stichting wAarde ontwikkeld initiatief van Landschapsbeheer Nederland en Stichting wAarde, waarin ‘natuurbeleving als dagelijkse kost’ centraal staat.

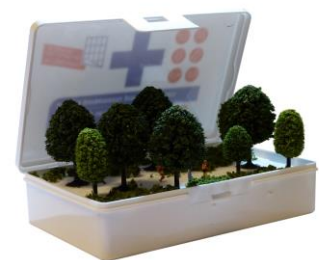
Dit project heeft veel teweeg gebracht, en Stichting wAarde heeft zich hier – ook buiten de formele kaders van het project – in 2017 vanzelfsprekend ook met raad en daad voor ingezet.

Natuur en gezondheid

In 2017 hebben we het traject van burgerwetenschap afgerond, waarbij jongeren - op basis van een wetenschappelijk gevalideerde vragenlijst - zelf bijhielden wat de effecten van natuurbezoek en van verblijf in de stad zijn op hun stressniveau.

In de vragenlijst voor jongeren is onder meer gebruik gemaakt van emoticons, voor respectievelijk: *blij, niks aan gevonden, boos, tevreden/voldaan, geïrriteerd, verdrietig, plezier gehad, verveeld/down*. De waardering die de jongeren, door middel van deze emoticons, aan hun natuurbeleving gaven, bleek indicatief voor het effect van de natuurervaring op hun eigen stressniveau.

‘Als alles goed gaat...’

Om het verlangen naar een duurzame toekomst, dat bij veel mensen leeft, aan kracht te laten groeien, heeft Stichting wAarde zich ingezet voor een verkenning en verbeelding van dit verlangen, rond de vraag; *‘Wat, als alles goed gaat?’*

Het gedachtegoed dat binnen dit traject is ontwikkeld is, heeft veel enthousiaste reacties opgeroepen en werkt door in alles wat we doen.